

[B] **NOOIT BEGINT HET EENVOUDIG
MET ER WAS EENS.
GEDICHTEN EN ESSAYS VAN ESTHER JANSMA**

Het lijkt de inzet van Esther Jansma's poëzie te zijn om de werkelijkheid een hak te zetten. Maar die hak hoeft niet noodzakelijk een Manolo Blahnik te zijn: het mag voor haar part ook de hak van de buurman met het bloemkooloor zijn. Dat leren we uit haar essaybundel *Mag ik Orpheus zijn?*. Daarin stelt ze zich strijdbaar op, onder meer tegen critici die vinden dat ze "op z'n vrouwtjes" moet schrijven; dat ze als vrouwelijke dichter het gevoelsleven van kind, meisje en moeder moet onderzoeken. "De algemene aanname", schrijft Jansma, "is dat vrouwen schrijven uit therapeutische motieven, om te bevestigen wat ze al weten of om te wennen aan wat vreemd is." Met andere woorden: ze richt zich tegen de dubbele kritische moraal waarmee vrouwelijke auteurs door de literaire kritiek benaderd worden. Erica van Boven beschreef die dubbele standaard al voor de literatuur van een eeuw geleden: critici gebruik(t)en voor vrouwelijke auteurs normen "speciaal voor vrouwen" en voor mannelijke auteurs "algemene, neutraal geachte normen".

Jansma pleit in haar vier essays, die in feite bewerkte lezingen zijn, voor het recht om eender welke "ik" te zijn. En dus voor het recht om als vrouwelijke auteur of vrouwelijke lezer niet die saaie passieve Eurydice, maar indien gewenst de heldhaftige maar tragische Orpheus te zijn. Op die manier keert ze zich uiteraard ook tegen de hardnekkige neiging om autobiografisch te lezen, tegen de neiging van poëzielezers om het lyrische "ik" te identificeren met de dichteres. Het "lyrische 'ik'", betoogt ze, is juist een manier om los te komen van die werkelijke persoon. Het valt op dat Esther Jansma die strijd van de dichter om al schrijvend los te komen van je eigen leven net verklaart en verantwoordt aan de hand van haar eigen leven: als kind al, vertelt ze, had ze de neiging zich voortdurend in te beelden dat ze iemand anders was: Gekke Nol bijvoorbeeld of een Balinese danseres. Die paradox is frappant: je verzet tegen een autobiografische lectuur van je werk voeren vanuit een autobiografische argumentatie. Wellicht spant Jansma hier een val voor de criticus: is ook deze "ik" uit de essays geen verzinsel of spel?

Esther Jansma, Foto David Samyn.

Zoals gezegd, de werkelijkheid heeft bij Jansma geen hoge prioriteit. “Ik schrijf omdat de werkelijkheid onverschillig is en ik niet graag in een onverschillige werkelijkheid leef.” Schrijven, en vooral poëzie schrijven, geeft haar de kans om losjes met de werkelijkheid om te springen, en zelfs om “de aanblik van de werkelijkheid te veranderen”.

Poëzie is dus voor Jansma geenszins een “mooi en diepzinnig omgaan met je leven”. Met veel humor zegt ze: “Er moeten inmiddels honderden mensen op me af zijn gekomen met zo’n hongerige blik van: daar is zij, de vrouw die haar leven zo prachtig poëtisch verwerkt.” Hoewel Jansma beweert dat vooral vrouwelijke dichters last hebben van dat fenomeen, lijkt het me duidelijk dat de hele poëzie als genre daarmee te kampen heeft. Dat komt mijns inziens in de eerste plaats door een technisch aspect, namelijk de “ik-vorm” waar de poëzie zich meestal van bedient. En ja, die “ik” zal wel een vloek zijn voor de dichters wier poëzie als dagboekfragmenten wordt gelezen, maar het is toch ook een zegen: telkens als een “ik” opduikt in een gedicht, ontstaat er een bijzonder rollenspel:

kiezen we als lezer voor de rol van exhibitionist of voor die van voyeur? Zijn we “ik” of zijn we “jij”?

Hoewel de essays van Jansma aangename lectuur zijn, heb ik er toch gemengde gevoelens bij. Ze komen wel erg dicht in de buurt van een *oratio pro domo*, waarbij de dichteres de lezers op de vingers tikt wanneer ze haar gedichten “verkeerd” lezen. Ik ben er een groot voorstander van dat de vinger wordt gelegd op genderstereotypen, ook bij het lezen en recenseren van poëzie, maar ik wil ook wel op de barricaden staan voor de rechten van de lezer. In handboeken over poëzie botsen de makers vaak als eerste obstakel op de onmogelijkheid om poëzie te definiëren. Vaak wordt dan besloten: poëzie is wat gelezen wordt als poëzie, met andere woorden: de lezer zal wel beslissen of iets poëzie is of niet. De macht van de lezer is groot en Jansma kan er niets aan veranderen dat iedere lezer haar gedichten leest vanuit zijn of haar eigen standpunt, steeds vooringenomen dus. Dat dit niet betekent dat eenieders interpretatie even legitiem is, betoogde Charles Ducal in 2010 met vuur in het Gedichtendagessay *Alle poëzie dateert van vandaag*.

Enmaal als je de essays van Jansma gelezen hebt, is het toch met enige aarzelings dat je in de titel van haar jongste bundel, *Eerst*, een anagram van Est(h)er durft te lezen. En misschien levert dat de lezer ook niet zoveel meer op dan een gevoel van scherpzinnigheid.

In de gelijknamige cyclus 'Eerst', die uit drie keer drie gedichten bestaat, komt de "ik" in ieder geval heel sterk naar voren. Van de negen gedichten beginnen er acht met de woorden "Eerst maak ik". Er is een schepper (God? Dichter?) aan het woord die zijn/haar scheppen becommentarieert. Het is geen makkelijke cyclus: van een duidelijke volgorde of verhaallijn is geen sprake. Het lijkt er wel op dat de gedichten aftellen naar het begin, dat het eerste gedicht in feite het laatste is: immers, eerst maakt de "ik" dit en vervolgens eerst dat en vervolgens eerst nog wat anders: je wordt als lezer steeds meer naar de oorsprong geleid. En dat negende gedicht klinkt zo:

Eerst maak ik dat Adam op een been
Op de mast van een schip is gaan staan.

Het zijn de oerdagen waarvan men zegt
dat storm al bestaat, het is de tijd dat

niemand naar hem omkijkt en alles kan.
Eerst maak ik beneden vrienden voor hem.

Hij beklimt het want, hijst zich de mast op
Spreidt zijn armen. Hij vliegt niet weg.

Hij maakt dat wij geboren zullen worden.
Hij komt naar beneden. En alles begint.

De vreemde liefdesgeschiedenis die daarop volgt (of: daaraan voorafgaat?) is mooi en droevig: er komen behaarde tantes in voor en door wespen aangevreten appels. Het eerste (laatste?) gedicht lijkt sterk op het eerste (laatste?): weer zijn het de oerdagen waarin Adam met een been op de mast staat. Het mag duidelijk zijn: de titel *Eerst* geeft valse zekerheden: het begin is niet te achterhalen, de chronologie biedt geen houvast. Ook het gedicht 'Zo denk ik' drukt iets gelijkaardigs uit: "Nooit begint het eenvoudig met er was eens/ nooit netjes, altijd is er een vreemde plek/ in oud donker waar

tussen dingen en geuren/ iets kleins dat iets voelt denkt hier ben ik nu// ik ben dit een steeds opnieuw – zo denk ik/ ben ik hier aangekomen: honderdduizend dingen denken dit denk ik." Duidelijkheid moeten we hier niet zoeken: wel een aantal zeer mooie beschrijvingen van verwarring. Die wordt vergroot door grammaticale ambiguïteit en gebrek aan interpunctie. Alomtegenwoordig is in deze bundel het water, als amorfe massa die zowel vruchtbaar als gevaarlijk is. Het gedicht 'Onder water' is daar een geslaagd voorbeeld van. Hoewel dat gedicht erg donker eindigt op het "niets waaruit niets zal ontstaan", begint het volgende gedicht hoopvoller. Vanuit de ontkenning wordt de mogelijkheid van "iets" opgeroepen: "Het is niet zo dat ergens verstopt kleine knoppen/ opengaan als handjes". Op die manier zijn de knoppen die op handjes lijken toch maar mooi gecreëerd: ze bestaan alvast in dit gedicht. Het gedicht 'Ergens' is een van de meest hoopvolle – en ook een van de mooiste – van deze bundel.

Er hangt mysterie over deze gedichten. Geen zweverige esoterische toestanden, maar een donker vochtig ademen: het begin van iets. Deze poëzie leeft. Een betere oratio pro domo had Jansma zich niet kunnen bedenken.

ELKE BREMS

ESTHER JANSMA, *Mag ik Orpheus zijn?*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2011, 96 p.

ESTHER JANSMA, *Eerst*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2010, 64 p.